

Hvad er de værd?

Billedbøger som samleobjekt

af CHRISTIAN KAABER

I sit erindringsessay „Vore første Bøger“ fra 1920 opstiller Johannes V. Jensen tre udviklingstrin i omgangen med bøger: „Man begynder med at tage til dem af ren Nysgerrighed, for de Tings Skyld man skaffer sig Indblik i gennem dem, Oplysning, eller blot Underholdning“. På trin to „gaar Literaturen op for en, man nøjes ikke med at se igennem Glaret til den Udsigt det aabner, man faar Blik for Glaret selv, den Maade hvorpaa det er gjort, Kunsten“. Tredje trin er ifølge Jensen „Lidenskab for Bøger for Bøgenes egen Skyld, smukke Bøger, sjældne Bøger, Originaludgaver, gode bind; der er ingen Ting i Vejen for at begge de tidligere Udviklingstrin kan være gaaget forud og holdt sig friske ved Siden af, heldigvis“.

Lidenskab og hang til det smukke og det sjældne er absolut ikke ukendte træk hos folk, der samler på bøger, absolut heller ikke når samlerområdet er billedbøger for børn. I sin fornemmelse af sammenhæng mellem barndommens første bøger og voksenlivets interesser nævner Johannes V. Jensen sin egen første bog: „Det var en udgave af *Den bestøvede Kat* som jeg fik i Julegave endnu inden jeg havde lært Bogstaver. Jeg husker dens Lugt endnu, sælsom, frisktrykt som den var, ja, og dens Smag, de kriderede Blade hængte ved Tungen og smagte som nybyggede Huse“. Jensen beskriver sin intense oplevelse af bogens billeder, men bogen som sådan var prisgivet: „(Den) var opslidt inden jeg lærte at læse“.

Den vordende nobelpristagers håndfaste forbrug af sin første billedbog tegner alle billedbøgers potentielle lod: Den primære målgruppe, børn i førskolealderen, er fatal for bogens videre færd. De fleste billedbøger er blevet og bliver læst i laser. For samlere af billedbøger for børn ligger den

helt store udfordring i at finde de mest velbevarede eksemplarer. Sjældenhed og efterspørgsel determinerer som regel prisen. I det følgende afspejler de angivne priser niveauet anno 2009 blandt seriøse danske antikvarer og auktionshusenes seneste hammerslag på dette felt.

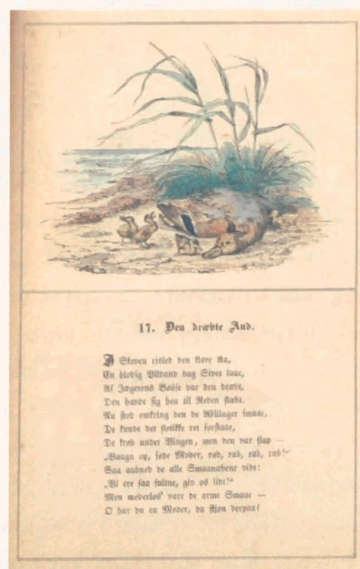
Billeder henvendt til børn rækker tilbage til renæssancen. Billedbøger for børn er dog jævndrende med de reprotknikker, der lanceredes i første halvdel af det 19. århundrede: Xylografiet (træsnittet) og litografiet, der i løbet af relativt få årtier banede vej for de første bøger med farveillustrationer. På det danske bogmarked dukker de første egentligt masseproducerede illustrerede bøger for børn op fra omkring 1840.

Tre billedbøger fra den første periode har opnået at blive klassikere med et liv, der for den enes vedkommende rækker helt op til i dag: Kaalunds *Fabler for Børn*, *Den store Bastian* og *Peters Jul*. Som så meget andet i dansk kultur trækker alle tre på oprindelige tyske traditioner.

Guldalder i børnehøjde

I 1845 udkom den første helt selvstændigt producerede danske bog med versificerede fabler for børn. Danske oversættelser af tyske versbøger – blandt andet af Christian Winther – var kommet i handelen i 1830'erne, men med H.V. Kaalunds vers til Johan Thomas Lundbyes litograferede genrebilleder nåede den danske guldalder ned i børnehøjde. Salget af førsteoplægets 1500 eksemplarer gik imidlertid så trægt, at forlæggeren først forsynede bogen med et guldtrykt glanspapiromslag, og da det ikke hjalp,

Forsteudgaven af H.V. Kaalunds „Fabler for Børn“ (1845) udkom først med sort-hvide illustrationer. For at sætte skub i salget blev et restoplæg håndkoloreret.

Vred blev den store Bastian
(Paa Billedet du ser hvordan).
Og da han Karl var for sin Hat,
Han fik dem i Kardusens Hat.
Hans Lovdige var og Marten bed,
Og Jeppe — (han med Kringlen) — sind,
Det hjælp dog ej for ham: var sken:
Han i et Blækhus dyppef dem.

X. „Fugleskræmsel“.

Hvo ej rede hi' sit Haar,
Saa Negle skære,
Han til Spot, som Konrad, gær,
Og en avn man lære:
Naar man vilde vakte ham,
Han i Sengen sætte.

Kom man med en Bælkam,
Saa en Tyr han brelle,
„Fugleskræmsel“ kaldes han
Af de andre Drengel:
Ja, det gik som vist, at man
Lod ham se for Peng.

måtte Lundbye kolorere et eksemplar, så resten af oplaget kunne udsendes med farvelagte illustrationer. Generationer af danske børn har grædt over historien om „Den dræbte And“ med den gribende morale „O, har du en Moder, da skjønt derpaa!“ Det er dog utvivlsomt Lundbyes dejlige billeder af dyr og sjællandske idyller, der har givet bogen klassikerstatus. Gode eksemplarer af førsteudgaven – både med og uden farver – koster mellem 4.000 og 8.000 kroner. Bogen er optrykt i talrige oplag helt op til 1970'erne; i de senere 1800-talsudgaver er Lundbyes tegninger ofte gengivet i træsnit.

Saa kom den store Bastian ...

Moral er også den røde tråd i *Den store Bastian*, som titlen efterhånden blev på den vellykkede fordanskning af den tyske læge Heinrich Hoffmanns verssamling med egne tilstræbt naive tegninger, *Lustige Geschichten und drollige Bilder für Kinder von 3 bis 6 Jahren*. Den udkom første gang i 1845, og allerede to år senere udsendte forlægger H.I. Bing en dansk version under den manende titel *Vær lydige* med den tyske titel som undertitel. De grufulde historier om, hvor galt det går uartige eller tankeløse børn, blev en mageløs succes. At bogens germanske rødder – for eksempel er Bastian jo i realiteten Sankt Nikolaus, julemanden – fra begyndelsen udviskedes af oversætter Simon Simonsen, har formentlig kun bidraget til dens succes. Linier som „Paa Vesterbro en Neger gik“ og „Paa Billedet du ser hvordan“ vandrede ind i sproget som faste vendinger, og bogen er optrykt i oplag

Den store Bastian. På tysk rimer Nikolas på „Tintenfass“ (blækhus), og originalens pointe om, at den ellers så rare Sankt Nikolaus kommer grumt efter nogle frække knægte, gik tabt i oversættelsen til dansk. På tysk kaldes „Fugleskræmslet“ – barnet, der nægter at få klippet hår og negle – „der Struwwelpeter“ og har leveret navn til langt de fleste tyske udgaver af de „Lystige Historier“.

efter oplag, ofte i „jubilæumsudgaver“, der markerede runde årstal i forhold til 1845. Eksemplarer af den danske førsteudgave fra 1847 må anses for uopdrivelige, og det kan være svært at finde velbevarede Bastian-bøger selv fra de senere oplag. Et intakt og rent eksemplar af 1945-udgaven og de tidligere koster fra 350 kroner og opefter afhængig af alderen.

Den store Bastian og den tyske original *Der Struwwelpeter* udgør et internationalt samlerfelt, muntert omtalt som Bastianiana: Bogen har nemlig på alle sine sprog affødt efterligninger og parodier, både for børn og voksne. Herhjemme satte Arne Ungermann trumf på med sin *Den store Bastian for voksne - Lystige historier og morsomme billeder* fra 1949. Gode eksemplarer af den prissættes i reglen til 3-400 kroner.

„Jeg glæder mig i denne tid ...“

Hvor den første danske udgave af *Struwwelpeter* tryktes i sort/hvid, lagde den sidste af det 19. århundredes billedbogsklassikere ud med kulører fra begyndelsen. Førsteudgaven af *Peters Jul*, hvor Johan Krohns udødelige vers blev illustreret af broderen Pietro og af Otto Haslund, tryktes i en gul grundtone og blev efterfølgende håndkoloreret. Bogen, som tilmed var udstanset i form som Fader Frost – i bogen omtalt som „den gamle Julefa'er“ – udkom i december 1866, sandsynligvis i et beskedent oplag. Arbejdsprocessen havde været forceret, begge illustrationer vændede sig over resultatet, og bogen synede ikke af meget i tidens strøm af juleudgivelser.

Peters Jul kunne være blevet en kortlivet affære, men Johan Krohn arbejdede videre med sin versfortælling og allierede sig med xylograf F. Hendriksen, der reproducerede et sæt nytegnede illustrationer af Pietro Krohn til en meget smuk sort/hvid helhed, som kom på gaden i 1870. Med andenudgaven havde bogen fundet sin blivende form, om end den er nyillustreret i flere omgange, mest nyskabende af Herluf Jensenius i 1942.

Den lille julemandsformede førsteudgave af *Peters Jul* er særdeles eftertragtet. I mange år blev den anset for at være forsvundet fra den fri handel, men inden for de sidste ti år er den dukket op et par gange, i meget varierende bevaringstilstand. Et ramponeret eksemplar fik sidste år hammerslag ved 3.400 kroner, mens et velbevaret eksemplar for få år siden kom til at stå sin nye ejer i 28.000 plus auktionsomkostninger. Andenudgaven fra 1870 ligger prismæssigt i et ganske andet leje; velbevarede eksemplarer kan i reglen erhverves for mellem 2.000 og 3.000 kroner. Førstetrykket af Jensenius-versionen – lidt

Herluf Jensenius henlagde sin elskede billedverden i „Peters Jul“ (1942) til tidspunktet, hvor den uopslidelige julehistorie blev til.

Et af de få eksemplarer af førsteudgaven „Peters Jul“ i privateje. Bogen blev for nogle år siden solgt hos Bruun Rasmussen for 28.000 kroner.

forvirrende anført som 9. oplag – koster omkring 500 kroner i velbevaret original indbinding, lidt mindre i heftet udgave.

Tekniske fremskridt

De færreste forbinder i dag noget med navnet Claudius Rosenhoff, og som verskunstner hører han afgjort til i guldalderens andendivision. Fra midten af 1850'erne leverede han digte til en række bøger for børn, hvoraf mange blev illustreret med litografier. Rosenhoff står også for teksten til den første danske billedbog trykt helt i farver, *Aarets tolv Maaneder* med billeder

Billedsiden i „Aarets tolv Maaneder“ rummer fine kulturskildringer fra samtiden. I juli måned står skolestuen tom, familien hygger sig i det grønne, og de kækkeste tager den på hovedet i Øresund.

JULI

billeder af bl.a. maleren Vilhelm Rosenstand. Bogen udkom i 1867, året efter *Peters Jul*, og skildrer på billedsiden fint årets gang i det voldomkransede hyggelige København, der da var ved at forsvinde. Lydefri eksemplarer af denne bog er meget svære at finde og koster omkring 2.500 kroner. Rosenhoffs tidligere børnebøger, der ofte er forsynet med håndkolorerede kobrestukne illustrationer, koster mellem 1.000 og 2.000 kroner i god stand.

H.C. Andersen hyldede de tekniske fremskridt, han oplevede i sin levetid. Betegnende nok har han da også medvirket ved en af 1800-årenes mest nyskabende billedbøger, *Fotografiske Börnegrupper af Harald Paetz med tildigtede Riim af H.C. Andersen*. Bogen, som er formet som et album, udkom i 1866 og består af plancher med monterede originalfotos af børn ledsaget af små vers af Andersen. Der er næppe lavet mange eksemplarer, og bogen er reelt en større sjældenhed end Andersens første eventyrsamlinger fra 1835. Sidst et eksemplar af bogen kom på auktion, hos Bruun Rasmussen i 2006, fik den hammerslag på 70.000 kroner.

Ved lidt af et tilfælde (se Lotte Thranes artikel s. 53) blev det Andersenillustratoren Lorenz Frølich, der skabte den første billedbog, som henvendte sig til barnet på barnets præmisser. I Frankrig, vel at mærke. Hans gennembrudsbog *La journée de Mlle Lili* udkom i Paris i 1862 og dukkede året efter op i en dansk version med titlen *Hvorledes Dagen gaar for lille Lise*. Den danske bog, der blev lidt af en enlig svale, kan erhverves i velbevarede

HARALD PAETZ

ENKRET

Hun drømte om Alfer i Slæns Krig,
De kom da hun sov med sin Eventyrbog.

Sjælden milepæl: „Fotografiske Börnegrupper af Harald Paetz med tildigtede Riim af H.C. Andersen“ er den første bog nogen sinde illustreret med fotografier af børn i realistiske situationer. Dette eksemplar blev i 2006 solgt hos Bruun Rasmussen for 70.000 kroner.

eksemplarer for omkring 2.000 kroner. Bogen er ikke særlig sjælden; til gengæld blev den aldrig fulgt op med danske udgaver af Frølichs talrige andre bøger om Lille Lise. Hun forblev fransk.

Ind i det 20. århundrede

Lorenz Frølichs bog om sin lille datters gøren og laden indvarslede en udvikling, hvor billedbøger for børn bliver langt mere udbredte og reprotetnisk avancerede. Mange af 1880'ernes danske billedbøger har illustrationer i farver, men generelt trækker illustratorerne på de forrige slægtleds traditioner. Det store nybrud kom omkring år 1900, hvor jugendstilen slog igennem, først internationalt og så i Danmark. Engelske billedbøger af for eksempel den stilskabende illustrator Kate Greenaway blev i flere tilfælde hurtigt oversat til dansk og udgivet med hele det originale farvestærke udstyr, men falder uden for vores emne her. Det samme gælder den særdeles produktive svensker Elsa Beskow.

Den danske guldalder fik dog en lang efterklang, også blandt de mind-

Alfred Schmidt havde fin sans for de miljøer, Christian Winther kunne have færdes i, da digtet „Flugten til Amerika“ blev til i 1835.

ste. I år 1900 fik Gyldendal den populære satiretegner Alfred Schmidt til at forsyne Christian Winthers digt „Flugten til Amerika“ fra 1835 med et sæt stilsikre akvareller. Resultatet blev en billedbog, der sublimt indfangede en spidsborgerlig atmosfære fra Frederik VI’s tid, og billedet af de to små rejselystne brødre, som kaldes ind til den varme sagsuppe, er nærmest blevet et dansk ikon. Generationer har slidt oplag efter oplag, og et pænt eksemplar af førstetrykket koster i dag omkring 1.000 kroner.

Banebrydende for en på én gang farvestærk og yndefuld billedbogsstil

Louis Moe kombinerede nordisk folkløse med julegndstilen. I „Julemandens Bog“ (1899) slår nissen sig for allerførste gang sammen med fornetidens „Fader Frost“.

blev i dansk sammenhæng den norskfødte billedmager Louis Moe, der boede i København det meste af livet. Han var myreflittig, illustrerede et imponerende antal bøger og skabte selv en lang række fortællinger med egne billeder. Moes udgangspunkt var den nordiske folketro med trolde, havfruer og alfer, som han kombinerede med personificerede dyr. Hans mest originale værker er den række hæfter i jugendstil med fællestitlen Moes Billedbøger, der udkom mellem 1898 og 1905 og omfatter bl.a. fine ting som *Troldebogen*, *Havets Bog* og *Julemandens Bog* (hvor den elskede og hårdtprøvede julemand optræder første gang under den betegnelse). Senere fulgte store billedbøger med vers af Georg Kalkar eller tekst af Moe selv, for eksempel *Kylle Kluk* (1919), *Peter Kvæk* (1920) og *Skovkongens Gilde* (1929).

Louis Moes store produktion udgør et populært samleområde, og velbevarede eksemplarer af de sidstnævnte billedbøger koster omkring 500 kroner. De tidlige billedhæfter er uhyre sjældne, selv i medtagne eksemplarer. Et fejlfrit eksemplar af *Julemandens Bog* koster på den pæne side af 1.000 kroner.

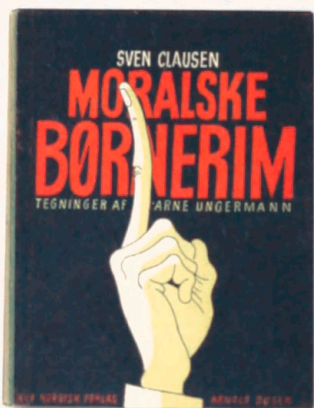
Moderne tider

Jugendstilen prægede det interessante, om end ikke synderlig nyskabende billedbogsforfatter-skab, som Suzanne Lassen bogstaveligt taget tegnede sig for i de første årtier af 1900-tallet. Bøger som *Bentes Fuglebog* (1932) og *Bente og Rufus* (1933) foregår i aristokratiske rammer – Suzanne var født Raben-Levetzau. De pastelfarvede helsides illustrationer er på én gang detaljerede og uden dybde; alt udspiller sig i forgrunden. Suzanne Lassens mest skattede bog er versfortællingen *Den uartige Caroline* (1929) om et ubændigt utyske af en pige, der gang på gang skaber rav i de fine stuer og med usvigelig sikkerhed honoreres med læsterlige prygl af både sine forældre og disses tjenende ånder. Caroline er særdeles efterspurgt; et velholdt eksemplar af førsteudgaven koster ikke under 500 kroner. Lydefrie eksemplarer af Bente-bøgerne står i omkring det halve.

Fra Suzanne Lassens lollandske idyl til den sovjetinspirerede funkis-sag *Jørgens hjul*: en moderne billedbog for børn fra 1932 er der et kvantespring. Hans Kirk leverede knasende vers om rullende trafikmidlers og snurrende maskiners udvikling, mens Arne Ungermann tog sig af illustrationerne. Billedsiden kombinerer tegninger i farver med sort/hvide fotografier i en

„Jørgens hjul“ (1932) var direkte inspireret af en udstilling af russiske bøger på Kunstindustri-museet i 1927. Funktionalisme og fremtidstro går hånd i hånd i denne kulturradikale klassiker. Eksemplaret her fik hammerslag på 2.000 kroner hos Bruun Rasmussen i 2004.

Arne Ungermann skabte i 1930'erne og 1940'erne en perlerække af uforglemmelige omslag.

helhed, man aldrig havde set magen til i Danmark. Tilmed var der farver hele vejen igennem. Ungermanns formidable evner som billedmager for børn foldede sig derefter ud i en sand perlerække af bøger gennem de følgende to årtier. Højdepunkter er *Onkel Færdselssignal* (1933), *Toget - Den sjove Bog* (1936) - begge med tekst af Harald H. Lund - samt de fantastiske billeder til Jens Sigsgaards rim og remser *Okker Gokker Gummiklokker* (1943) og *Abel Spendabel* (1945). Mindre nyskabende, men aldeles uopslidelig er *Palle alene i Verden* (1942), ligeledes af Sigsgaard. Arne Ungermanns fabulerende talent nåede et klimaks med billederne til Jørgen Nashs fordanskning af den victorianske nonsensdigter Edward Lear's *Historien om fire børn, en missekat og en kvankivanki* fra 1950.

Is senere udgaver af „Palle alene i Verden“ opdaterede Ungermann figur og miljø, men den moderniserede udgave slog ikke an og veg for nye oplag af 1942-udførelsen.

Arne Ungermann har et stort samlerpublikum. Hans mest sjældne værk er *Jørgens hjul*, som i velholdt stand kan koste på den dyre side af 2.500 kroner. Gode eksemplarer af de andre omtalte titler kan - takket være store oplag - erhverves for 300-600 kroner.

Samme prisleje holder en anden markant billedbogsskaber fra 1940'erne: Egon Mathiesen. Farvestærke, naivistiske sager som for eksempel *Fredrik med bilen* (1944) og *Aben Osvald* (1947) er skattede samlerobjekter; det samme gælder de tidligste ting af Jørgen Clevin, for eksempel hans nyskabende interaktive billedbog om *Strudsen Rasmus* fra 1945, der let kommer til at stå i 500 kroner.

Blandt efterkrigstidens støt voksende udbud af billedbøger for børn har Ib Spang Olsen en særstatus på samlermarkedet; hans mangfoldige række af billedbøger udført i direkte kopi er efterspurgt, men ikke specielt van-

skelige at opdrive. Et velbevaret eksemplar af det tidligste resultat af samarbejdet med Halfdan Rasmussen, *Fem smaa Troldeborn* (1948) koster ikke mere end 3-400 kroner. Den mest sjældne af Ib Spang Olsens billedbøger er førsteudgaven af *Bedstemors Vægtæppe* fra 1958, ligesom velbevarede eksemplarer af *Drengen i månen* fra 1962 er svære at finde. Et godt eksemplar af *Halfdans ABC* (1967) kan erhverves for omkring 400 kroner.

Og hvad nu?

1970'ernes billedbøger med den ofte stærke betoning af politiske budskaber har hidtil ikke haft noget samlermarked overhovedet, med én meget

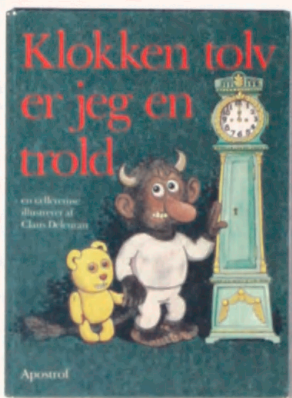
„Grønhandler grøn“:
To original farvetegninger af Jakob Martin Strid til Mustafas kiosk var vurderet til 2.000-4.000 kroner, men hammeren faldt først ved 4.500.

Grønhandler Grøn blev træt en dag
af at stå og sælge meloner
Købte to pistoler
og otte kasser patroner

Han skød sin bil, han skød sit kontor,
han skød sin gamle kassine
Han skød hul i borgmesterens lommeur
og i huset hver naboens boede

Borgmesteren var en kække mand
-sagen skal gribes rigtig an
han elsker at skyde den kære mand
at tage hans revolver går ikke an

Så Grøn fik job på en ostefabrik
som professionel ost-hul-skyder
Han skyder ost-huller dagen lang
og det er et job han nyder!

Med sin gennemilustrerede udgave af en gammel tælleremse skabte Claus Deleuran en veritabel nyklassiker.

væsentlig undtagelse. I strømmen af billedbøger fra et politisk ensrettet hønsestriksunivers dukkede den urimelig tidligt afdøde tegner Claus Deleuran op, først som illustratør af for eksempel den kommissærfähige svensker Sven Wernströms bog *Peter Fidus* (1973), siden med egne billedbøger som *Den tykke kat* (1985) og tælleremsen *Klokken tolv er jeg en trolld* (1984). Deleurans billeder ligger i direkte forlængelse af hans tegneserier og bidrager til et kærligt-ironisk og underfundigt danmarksbillede, som har en endog meget stor samlerskare. Førsteudgaverne af hans billedbøger er særdeles vanskelige at finde og koster let over 500 kroner.

Og hvad nu? Bliver der samlere til det opbud af spændende og fornyende illustratører, der er sprudlet frem i de senere år? Det er svært at spå, ikke mindst om det fremtidige samlermarked i en verden, hvor bogen udfordres fra alle sider. En interessant strømpil viste sig dog, da Bruun Rasmussen i marts 2006 solgte en række originaltegninger af Jakob Martin Strid til billedbogen *Mustafas kiosk* (1999). Billederne – hver især med tilhørende bog! – fik alleammerslag over eller lige omkring vurderingen på 4.000 kroner. En klassiker i svøb? Ja, hvem ved? Men måske er det en god idé at hæge om sine Strid-førsteudgaver.

CHRISTIAN KAABER (f. 1960) er mag.art. i litteraturhistorie, ledende medarbejder hos Vangsgaards, formand for Komiteen for Årets Bedste Bogarbejde og medlem af bestyrelsen for Dansk Bibliofil Klub.

Litteratur:

Nina Christensen: Den danske billedbog 1945-2000. In: *Pippi Langstrømpe – og meget, meget mere*. Værker af den danske kunstner Ingrid Vang Nyman. Vejen Kunstmuseum 2001

Inger Simonsen: *Den danske Børnebog i det 19. Aarhundrede*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1942

Vibeke Stybe: *Fra billedark til billedbog*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1983